

Poznámka k tématu úzkost pro [časopis] Přítomnost

Ladislav Hejdánek

◆ poznámky, česky, vznik: 2. 12. 2004 ◆ poznámka: vyžádáno časopisem Přítomnost (skrže Ctirada Johna) pro téma čísla "Strach a úzkost na počátku 21. století"; článek nakonec nevznikl

◆ notes, Czech, origin: 2. 12. 2004

Poznámky k tématu „Úzkost“ pro Přítomnost [2004]

[1. prosince 2004:]

Na začátek snad něco o strachu vůbec a o nezbytné „vyváženosti“ (podle Aristotela „střednosti“) – není dobré se strachovat příliš, ale není dobré ani to, když se nestrachujeme vůbec. Problém vzniká s lidským vědomím, které působí jako zesilovací a zeslabovací systém.

a) Už v dávných, dnes nedohledných dobách si člověk začal rozumět jako bytost nepřírodní, a od té doby se stále znovu pokoušel najít ty vskutku bytostné rysy, jimž se odlišoval zejména od ostatních živočichů, ve vztahu k nimž se ovšem na druhé straně stále cítil vázán jakousi příbuzností. (To někdy přecházelo až k animistickým tendencím.) Snad nejstarším dokladem takového zkusmého řešení přechodu od přírodního stavu k lidství nám může být líčení polidštění přírodního „před-člověka“ Enkidua z eposu o Gilgamešovi.

b) Víra (a naděje) jako překonání archaického děsu z budoucnosti; problém „skoku“, založeného na orientaci a navázání na anti-archetypy (místo orientace na hotové a svazující archetypy). Vynález anti-archetypů a orientace na ně – a tudíž do budoucnosti – musí být připsán vynikajícím představitelům hebrejského myšlení (především tzv. prorokům); jako dějinný odkaz byl – zejména prostřednictvím křesťanů – pojat do složitého pletiva evropských tradic. Šlo o jeden z nejvýznamnějších pokusů o překonání mýtu: tváří v tvář budoucnosti vychází člověk ze známého a běžného do neznámého, ale s důvěrou a nadějí, nikoli s úzkostí. To vyžaduje odvahu k rizikům.

c) Jiným takovým, pro pozdější evropské tradice neméně významným pokusem o překonání mýtu byl důraz na intelektuální nahlédnutí skutečnosti světa (i člověka), jehož bylo dosahováno rovněž na základě světodějného vynálezu pojmů a pojmovosti ve starém Řecku. Cílem je vidět, jak věci jsou, bez obav, bez bázně, ale také bez iluzí a falešných nadějí. Také k tomu je zapotřebí odvahy a vnitřní síly, ale ideálem je nepohnutost, ataraxie, odvaha vidět i to nejhorší. Je to velkolepý pokus o překonání děsu s toho, co přichází, ale zároveň se od toho nic neočekává, jde jen o to, přijmout to, přijmout věci, jak jsou.

d) Křesťanství představuje nejen synkrezi těchto dvou odlišných tradic překonání mýtu (bohužel i částečné zachování mytické orientace nazpět, do minulosti, smíšené s nadějným očekáváním posledních věcí), ale především dlouhodobý proces jejich integrace a sjednocení postupně v rozmanitých podobách. Výsledkem jsou nesčetná vnitřní pnutí a zadírající se rozpory, ale tím také neutuchající zdroj nových a nových inspirací.

e) To však platilo jen do té doby (a pod tou podmínkou), dokud si křesťané uchovali živé, žhoucí jádro svého životního zaměření. Protože však své naděje spojovali s příliš předmětnými představami budoucnosti, museli být od počátku vždy znovu zklamáváni. Už renesance, zejména však nová doba se orientuje především na řecké tradice a jejich racionalismus, často spojený se skepsí. Stranou je necháván Aristotelés, protože si ho přisvojila církev. Právě zpředměťňování očekávání (odhady setrvačných trendů apod.) způsobilo, že skutečná naděje byla vyprazdňována.

[2. prosince 2004:]

Všechny živé bytosti žijí v čase. To však neznamená jenom, že žijí po nějakou dobu mezi svým zrodem a uhynutím, nýbrž především že si uprostřed svého vztahu a k této své „době života“ zachovávají samy sebe, tedy jakousi svou organickou integritu a celkovost. V rámci této své celkovosti vždy udržují něco z toho, čím už ve svém životě prošly a co stalo jejich vlastní minulostí, ale také se po celý sobě vyměřený čas vztahují k něčemu z toho, co je ještě čeká, čím teprve mají projít. Pod vlivem řeckého chápání příčinnosti, jež jsme si ovšem pořádně zjednodušili a omezili jenom na jeden z oněch čtyř druhů, o kterých se zmiňuje Aristotelés, jsme nakloněni vykládat také každý přítomný stav živé bytosti z toho, co tu bylo už dříve, zatímco vše, co má dále následovat, tedy vše budoucí – až k tomu dojde –

bude zase třeba vykládat z toho, co bylo vyvoláno a způsobeno oním přítomným stavem, zaviněným tím, co předcházelo.

Z vlastní životní zkušenosti ovšem víme, že naším primárním a hlavním zájmem není to, co bylo, nýbrž to, co přichází, tedy to, co tu už ve svých počátcích je přítomno (resp. čemu my jsme pří-tom-ní), a to, k čemu toto již přicházející a právě příšlé poukazuje jako k tomu, co nadchází. Bohaté svědectví o tom vydává také náš jazyk (ostatně nejen náš), a to navzdory tomu, že celá evropská myšlenková i jazyková kultura trpí jistými nedostatky, má-li se pokusit o uchopení skutečnosti dění a času. Vedle slov, zvolených k stanovení tématu našich úvahy, totiž „strachu“ a „úzkosti“, máme k dispozici ještě celou řadu slov s významem blízkým nebo podobným: obavy, děs, hrůza atd., ale i s významem právě opačným jako důvěra, naděje, právo mluví o „dobré víře“ apod.